

Madách ünnepén

*A régi eszmék többé nincsenek.
Nem kisszerű volt-é a hon fogalma?
Előítélet szülte egykor azt,
Szűkkeblűség, versenygés védte meg.
Most már egész föld a széles haza.*

Arra a géniuszra emlékezünk most, aki innen indult palóc őseink közül, és megalkotva a magyar drámairodalom mindmáig legklasszikusabb művét, a negyven nyelvre lefordított *Tragédiát*, egészen a miénk maradt, nógrádiaké. Itt született, néhány év kivételével itt élte le életét, és itt nyugszik szűkebb hazánk földjében.

Amikor a megtisztelő felkérést megkaptam, átnéztem a Balassagyarmati Honismereti Híradó számait, s elolvastam a korábbi köszöntőket. Nagyszerű írásokra leltem, meg is rettentem a feladattól. Mégis, mire hegyezzem ki mondanómat? Gönz Árpád, Jókai Anna a kilencvenes évek elején a rendszerváltással fűzte össze a madáchi örökséget. Praznovszky Mihály négy esztendeje az új évezredből merített ihletet. Az én vezérfonalam, hogy Madách Imrét most először köszönthetjük uniós polgárokként.

Száznyolcvankét éve született, olyan korban, amikor egy évszázad alatt annyit sem változott a világ, mint most egy év alatt. Újfalvy Sándor az Egy régi jó táblabíró című írásában Madách szüleinek nemesi világát idézi.

Keczeli uram – írja a szerző - a kolozsvári református iskolában deákul, magyar történelmet és földleírást tanult, azután a honi törvény gyakorlati részét Vásárhelyt. Tanulását végezve haza szállott ősei lakába. Gazdászathoz nem fogott, csak folytatá azt azon az úton, mint elei századok óta vitték legkisebb változtatás nélkül: a házban is, az udvaron épület, bútor, ló, marha, gazdasági eszközök egytől egyig hajdaniak. Jövedelme kevés volt, kiadását még kevesebbre szabta. Maga, neje és gyermekei öltözetük a század elején ugyanaz volt, mint utoljára. A változtatásnak semmi sem volt alárendelve. Házi bútorai jó erős fából és keményen készítve, századokig tartottak.

Nos ezt az alig rezdülő életet zavarta meg a reformkor, majd forgatta fel a jobbagyfelszabadítás, a szabadságharc, a Bach-korszak, az egyre jobban erőre kapó kapitalizmus. Egy évszázadokig mozdulatlan világ folyamatos változásra kényszerült. Ekkor született *Az ember tragédiája*.

Azóta bizony sokat változott a világ, mit jelent a ma emberének Madách, és fő műve? A kereskedelmi televíziók és a bulvársajtó által elbutítottaknak nyilván semmit. A minap egyetemistákat kérdeztem – bölcsészeket, közgazdászokat –, hogy nekik mit jelent? Az iskolában túlelemzik, nyelvezete nehézkes – mondták, – de tartalmi mélysége, átgondoltsága lenyűgöző. Ahogy sorra veszi az emberiség nagy kérdéseit, ahogy azokra választ keres. Más divatos szerzők ennyi gondolatból húsz könyvet írtak volna. Nem véletlen, hogy az aforizma gyűjteményekben a *Tragédia* sorait oldalakon át idézik.

Túlelemzik, mondták a fiatalok, de aki a *Tragédiához* nyúl, ezt nem kerülheti el. Nem kerülheti el, mert mindenre talál benne utalást, üzenetet. Olyan, mint a Biblia.

Nemes, de terhes önlábunkon állni – mondja a paradicsomban kísértő Lucifer.

Mennyire illenek ezek a sorok a felszabadított, de önállóságukkal élni képtelen, jobbágyokra, de a rendszerváltás sokmillió vállalkozni képtelen vesztésére is. Az éppen szárnyát bontó hazai kapitalizmus idején már csalhatatlan ösztönnel int annak veszélyére is.

A család s tulajdon

Lesz a világnak kettős mozgatója,

Melytől minden kél, s kín születni fog.

És e két eszme nő majd szüntelen,

Amíg belőle hon lesz és ipar,

Szüelője minden nagynak és nemesnek,

És felfalója önnön gyermekének.

A *Tragédia* megjelenése után száz évvel derült ki, hogy a jólét teremtette komfort, a szociális háló felszabadít a családi, rokoni közösség vigyázó, óvó, de egyúttal korlátozó figyelme alól. Innen csak egy lépés a család válsága. S a figyelmes olvasó könnyen megtalálja a költő személyes tragédiájának szemérmes vallomásait.

Minő csodás kevercse rossz s nemesnek

A nő, méregből s mézből összeszűrve.

Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja,

Míg bűne a koré, mely szülte őt.

Mennyi fájó élményt rejtenek a sorok. Az összesűgások, a szánakozások mardosó szégyene, álmatlan éjszakák vágyakozása, de ott a felszabadító megbocsátás is. Amint kezdtem, ez az első Madách-ünnepség, amit az Európai Unió polgáraitól élünk meg. Évtizedek óta ide vágytunk, de a csatlakozás terhes is. A változások üteme oly szédítő, hogy már sejtéseink sincsenek. Ezt a sajátos helyzetet Madách nyilván nem ismerhette, de a változás őt is foglalkoztatta:

Nem az idő halad: mi változunk,

Egy század, egy nap szinte egyre megy.

Igazából a 20. század, – lassan megszokjuk, hogy a múlt század – vált a hegyomlás-szerű változások korává. Változásoké, amelyek inkább kihívások, mint lehetőségek voltak nekünk magyaroknak. Sodródások, kényszerpályák, vargabetűk, megaláztatások. Vesztett világháborúk, ország csonkítások, eltiport forradalom, földreformok, államosítások, privatizációk. Ebbe egy Svájc gazdagságú állam is belebukott volna. S tudjuk, nem is a gazdasági következmények a legsúlyosabbak.

Madách Imre életének zömét, három rövid évtől eltekintve egy húsz kilométer sugarú körön belül élte le. Most ez a tenyérnyi terület két országhoz tartozik. Amikor szécsényi középiskolásként először kirándultunk Alsósztrégovára, némán és tétován jártuk a termeket, mert nem volt magyarul tudó idegenvezető. Már nem emlékszem a kirándulás egyéb részleteire, de ez a megalázó momentum máig megmaradt. Egy 1900-ban készült tanulmány szerint 1985-ben 36 millió állampolgára lesz a történelmi Magyarországnak, s az akkori asszimilációs tendenciákat követve 30 millió lesz a magyar. Nos a Kárpát-medencében ma körülbelül 38 millió ember lakik, ebből 12,5 millió a magyar. Egy európai középhatalom a kis népek sorába került.

Sokat vártunk a rendszerváltástól, majd attól a perctől, amikor átlépjük az Európai Unió kapuját. Visszatekintve az elmúlt másfél évtizedre, kimondhatjuk egyenesen:

csalódottak vagyunk, rosszkedvűek, kifosztottak. Madách megfogalmazza kedvetlenségünk lényegét:

*Míg a tömeg, nem nyerve semmit is,
Nevet cserél, a gazda megmarad.*

Madách földje, Mikszáth görbe országa, amely egykor a Felvidék kapuja volt, válságtérséggé vált. Falvak során mehetünk át, hogy legelésző állatot látnánk. Az egykor Glatz Oszkár ecsetjére kívánczó festői vidék, ahol a szántók a legelők és az erdők mozaikszerűen váltották egymást, lassan elvadulnak. A szántók ugaron, a legelők elbokrosodva, az erdők tarra vágva.

A falvak népe, amely a népi kultúra páratlan gazdagságával bírt felére, harmadára csökkent. Igaz, a rendszerváltást követően gáz, telefon, ivóvíz, csatorna és kábeltévé hálózatok létesültek, de a segítség már későn jött. Elfogyott az életerő, az őslakosság zöme véglegesen távozott, vagy távozni fog. Sok portán egyedül élő idős ember lakik. Halálukkal a házakba idegenek költöznek, akik nem ismerik a dülők nevét, az útszéli kereszték történetét, a palóc ételek ízét. A herencsényi iskolában, ahol én még huszonheted magammal kezdtem az első osztályt, ma egy német motocross versenyző lakik.

Kiss Géza református lelkész 1937-ben egy csodálatos könyvet írt az Ormánságról, amelyben feltárta az egykézés gyökereit. A földreform idején a fővárosba hívták népművelő munkára. Látva a kiüresedő ormánsági falvakat, ekként hárította el a felkérést:

*Nem megyek, az én népemnek nem osztottak földet.
Nem lesz gyümölcs a fán, mert már nincs virága.*

Kevés a virág a palócok fáján is. Nem enyhíti szomorúságunkat, hogy a világ boldogabbik felén élők sem igazán boldogok. Bár rafinált gépek, eszközök, berendezések, szolgáltatások könnyítik életüket, naponta új gyógyszereket fedeznek fel, a személyes és kollektív jogaikat ombucmanok hada őrzi, övéké a föld minden java, a testi és lelki kiszolgáltatottságunk minden téren növekedett.

*A kor folyam, mely visz, vagy elmerít,
Úszója, nem vezére, az egyén.*

A közlekedés, a hírközlés, a tömegtájékoztatás, majd az informatika hihetetlen méretű fejlődésével elérhetővé vált az egész világ a világ. Mégsem lett a miénk, inkább elveszünk benne. Nem tudjuk befogadni a ránk zúduló információtömeget, magabiztosságunkat elveszítjük, szorongunk, kapkodunk. A madáchi folyam visz, elmerít. S a költő folytatja:

*Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.*

Képtelenek vagyunk tehát az egész világot befogadni, átlátni, miközben a szülőföld kicsi lett számunkra. Kell egy olyan dimenziót találnunk, ami elég nagy ahhoz, hogy kibontakozhassunk benne, de nem túlságosan, hogy még megismerhessük. Ez lehet számunkra a Palócföld, amely a megcsonkított madáchi vármegye és a huszonöt országra kiterjedő unió között nekünk életteret adhat.

A Palócföld lenne a mi eurégióink, két országra, s néhány megyére kiterjedve. Madách idejében a vármegye még szent volt, állam az államban. A megye a 20. században egyre kopott, méretben és hatáskörben egyaránt, az unió küszöbén pedig egy fantáziátlan bürokrata összeboronált minket Hevessel és Borsoddal. A patvarci pályázatot Miskolcon bírálják el. Nincs semmi integráló erő ebben a rendszerben, egy hivatali határozat tartja össze, de hiányzik a lelki kapocs.

A Palócföld vagy uniós megfogalmazással, palóc eurorégió, most megérett a megvalósulásra. A Palócföld rendelkezik mindazokkal a kulturális karakterjegyekkel, amelyek alapján jól elhatárolható környezetétől. A palócság jellegzetes beszédén túl ismert rendkívül gazdag, kiválóan feldolgozott néprajzi örökségéről, – viseletéről, szokásairól, hiedelemvilágáról, építészetről, díszítőművészetéről, népzenejéről, tájkonyhájáról, – és mély vallásosságáról, hitéletéről. Tudjuk, a Palócföld eddig csak néprajzi nyelvészeti, irodalmi értelemben létezett, de ezek erős és mély gyökerek, alkalmasak egy közösség összetartására. Ha nekünk ezt a kis hazát sikerül létrehozni, nyugodtabban nézhetjük a magaspolitika viszálykodásait, a globalizáció zsoldosainak praktikáit, nemzetünk sorsát az uniós nagyházában.

*Kutyáknak harca ez egy konc felett.
Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,*

Ez lenne nekünk a madáchi menedék, a csesztvei, a sztregovai kúria, ahol sorra vehetnénk, nyugodtan átgondolhatnánk társadalmi és személyes gondjainkat. Ami biztos fogódzót ad, ahonnan indulhatunk a megye ügyeiért, az ország ügyeiért, az emberiség ügyeiért. Nem a morál nélküli politika, nem a kérlelhetetlen gazdaság logikája szerint kell a 21. századot számunkra élhetővé tenni, hanem a kultúra, a tradíciók, a hit, az erkölcs fundamentumára építve.

Ma még kialakulatlanok, talán megvalósíthatatlanok látszik ez az új honalapítás, de az embernek akkor is keresnie kell a megoldást, ha semmi esélye nincs a megvalósulásra. Keresni kell a választ, ha hasztalannak tűnik is, mert amikor a lehetőség kapujába érünk, tudjuk, mit kell tennünk. Bárcsak így értük volna meg az orosz birodalom összeomlását, a rendszerváltást, a kárpótlást, a privatizációt.

Madách falanszterbeli soraival kezdtem mondandómat.

Most már egész föld a széles haza

De Lucifer szavára Ádám válaszol:

*Egyet bánok csak: a haza fogalmát,
Megállott volna az tán úgy hiszem,
Ez újrend közt is. Az emberkebel
Korlátat kíván, fél a végtelentől
Belterjében veszt, hogyha szétterül;
Ragazkodik a múlthoz és jövőhöz;
Félek, nem lelkesül a nagyvilágért,
Mint a szülők sírjáért lelkesült.*

Nagy földünk tehát még az uniós időkre is üzen nekünk. A kultúra és a hit nagyobb erő, mint az ipar és a börze hatalma. Ezek legyűrhetik a politikát, a felszínes divat mögé lökhetik ideig-óráig az örökérvényűt, de sohasem véglegesen. Madáchtól tudjuk: az utolsó mondat az Úré, s a reményé.

(Balassagyarmat, 2005. január 18.)